

ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ЯВИЩ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Одним з ключових явищ розвитку сучасного міжнародного права є фрагментація. Дослідницька група Комісії з міжнародного права ООН визначила фрагментацію міжнародного права як виділення у міжнародно-правовій системі окремих незалежних та частково ізольованих «блоків». В якості таких блоків можуть виступати міжнародно-правові режими чи групи міжнародно-правових режимів, які відрізняються недостатньою узгодженістю з загальним міжнародним правом та між собою, наслідком чого стає колізія правових норм. Остання гостро проявляється в разі не-узгодженого та суперечливого застосування таких норм, а також у випадку різних підходів до застосування однієї й тієї самої норми.

Постає питання про узгодження існування в міжнародному праві фрагментації з загальною тенденцією до глобалізації міжнародного життя в цілому, та міжнародного права зокрема. Чи заперечує фрагментація міжнародного права відмову від глобалізації? Як примирити існування в міжнародному праві двох таких суперечливих тенденцій? Відповідь на ці питання можлива за умови встановлення співвідношення між явищем глобалізації та явищем фрагментації міжнародного права.

Не можна не погодитись із думкою А. А. Горелова про те, що глобалізація є «об'єктивною тенденцією суспільного розвитку, яку...слід враховувати, пристосовуючись до неї у своїх інтересах. Глобалізація продовжує загальну тенденцію соціальної інтеграції людства, яка почалася з людського стада та продовжилась у об'єднанні у роди, потім в племена, народності, нації, а в політичному відношенні – у держави поліси, держави-нації, імперії». Якщо фрагментація розглядається як своєрідний «побічний ефект» розвитку, то глобалізація є магістральним напрямком, причому глобалізація міжнародного права є лише одним з проявів глобалізації всього суспільного життя на нашій планеті. Може здатися, що глобалізація міжнародного права виступає антитезою фрагмен-

тації, та що глобалізаційні явища протилежні фрагментаційним. Таку точку зору висловив А. Ротфельд, зазначивши, що відносини в сучасному світі визначаються з одного боку доцентровими процесами (глобалізацією та інтеграцією), а з іншого – відцентровими (фрагментацією та ерозією держав).

З цієї позицією навряд чи можна погодитись. Фрагментація не є антитезою глобалізації, ці явища взагалі не можна зіставляти через різність у їхній природі. Навпаки, фрагментація є неминучим результатом глобалізації, однією з проблем, що нею породжуються. Міжнародне право, міжнародна політика та глобальне управління тісно пов'язані між собою. Нормативна та інституційна інтеграція, що відбуваються на світовому рівні, викликають те, що Т. Броуд назвав «інтеграційними тисками» (integration pressures). Розуміючи потребу у глибшій інтеграції, учасники міжнародних відносин одночасно не бажають поступатися своїм суверенітетом на користь наддержавних інституцій, які цю інтеграцію забезпечують, а також здійснюють індивідуальні та колективні зусилля для захисту своїх правових систем від все більш імперативних міжнародно-правових впливів.

Сучасні міжнародні інституції здатні створювати зобов'язання для держав в силу повноважень, наданих ним статутними документами, навіть за відсутності прямої згоди держави на обов'язковість такого зобов'язання, прикладом чого можуть слугувати резолюції Ради Безпеки ООН, яким держави мусять підпорядковуватись в силу членства в ООН. Держави та наддержавні утворення не можуть відмовитись від виконання своїх міжнародних зобов'язань, а також від загальних обов'язків за міжнародним правом, встановлених його імперативними нормами, тому основною фрагментаційною стратегією міжнародних акторів є не пряма відмова від зобов'язання, а відмова від його виконання, мотивована особливостями конкретної ситуації. Така фрагментація є відповіддю на «інтеграційний тиск», завдяки якій міжнародні актори здатні регулювати ступінь своєї участі у інтеграційних процесах.

Е. Бенвеністі та Дж. У. Даунз виділяють чотири основні стратегії, якими послуговуються держави для послаблення інтеграційних тисків. Такими стратегіями є: створення великої кількості вузьких угод, укладання угод з коротким часом дії або одноразовою дією, звуження повноважень створюваних угодами суб'єктів (наприклад, контрольних механізмів) та погроза виходу з «незручної»

угоди або ініціювання її зміни. Очевидно, що кожна з цих стратегій тією чи іншою мірою сприяє фрагментації міжнародного права.

Глобалізаційні та фрагментаційні явища відбуваються у міжнародному праві одночасно та паралельно, що повністю спростовує позицію про протилежність глобалізації та фрагментації. Якщо б фрагментація та глобалізація протистояли одна одній то на кожному конкретний період часу у міжнародному праві, як у динамічній системі, переважали б або глобалізаційні, або фрагментаційні тенденції. Однак, як відзначив П. М. Дюпуї, питання фрагментації міжнародного права є переважно доктринальним спором глобалізаційної ери, тобто фрагментація відбувається у еру глобалізації одночасно з нею.

Важливо підкреслити, що у своїх зусиллях, які викликають фрагментацію, міжнародні актори протистоять не глобалізації як такій, а лише конкретним її проявам, що розглядаються акторами як несприятливі. Глобалізація є результатом цілеспрямованих зусиль міжнародної спільноти по якісному перетворенню міжнародної системи з метою підвищення її ефективності для вирішення глобальних завдань. Найяскравішою маніфестацією об'єднаних зусиль держав світу стало прийняття Організацією Об'єднаних Націй Цілей розвитку тисячоліття. Звичайно, цей документ можна розглядати як декларативний, проте показовим є сам факт визнання державами та найбільшими міжнародними організаціями наявності загальних цілей, які важко було собі уявити ще двадцять років тому.

Фрагментація, в свою чергу, не є результатом спрямованих та скоординованих дій міжнародних акторів. Вона є результатом окремих їхніх дій, спрямованих на послаблення «інтеграційних тисків» та захист своєї правової системи від «посягань» з боку міжнародно-правової системи. Глобалізація нерідко розглядається державами як загроза суверенітету який звужується в результаті іноземних інвестицій, створення регіональних економічних організацій, підписання різноманітних угод. Право виступає одним зі знарядь заходу державного суверенітету від впливу з боку міжнародного права. Держави пристосовують міжнародно-правові приписи до власних потреб, утворюючи те, що М. Коскеньємі назвав «клітинами» – ділянки права, порівняно захищені від тиску ззовні. Проте такі зусилля держав не є скоординованими. Кожна держава чи група держав захищається від глобалізації в міру своїх

можливостей та правових традицій. Неминучим результатом цього є фрагментація міжнародного права.

Водночас, не можна забувати, що базові норми міжнародного права (прикладом, ті самі норми Статуту ООН) приймалися більш як півстоліття тому, та створювалися для принципово інших умов буття міжнародно-правової системи та для вирішення принципово інших завдань. Це зумовлює роль фрагментації як показника відповідності міжнародно-правових норм сучасним умовам. Як пише А. Роділес, дослідження фрагментації означає «роздум про теперішній стан міжнародного права, тобто про його буття як юридичної системи...говорити про фрагментацію означає ставити питання про відповідність фундаментальних догм, що складають міжнародне право на даний час велетенським глобальним змінам та глобальній нестабільності».

Письменна В. О.

аспірант, Національний університет «Одеська юридична академія»

ОБОВ'ЯЗКОВА СИЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА З ПОЗИЦІЙ СОЦІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У РОБОТАХ МАКСА ГУБЕРА

Як зазначив суддя Міжнародного Суду ООН Альварез у першому рішенні МС ООН (Справа про протоку Корфу) «...чистого права не існує: право — це результат соціального життя ... юристи, просякнуті національним правом, розглядають міжнародне право як суто юридичний феномен; вони тільки беруть до уваги те, що зветься «чисте право» з повним виключенням політики, як чогось чужого праву. Але «чистого права» не існує: право — це результат соціального життя що еволюціонує в ньому; інакше кажучи і по великому рахунку, це і результат політики — особливо політики колективного типу — реалізованої державами. Ми повинні остерігатися розгляду політики та права як антагоністичних явищ. Вони повинні бути пронизані одне одним» [1]. В той же час, тоді як питанням філософської та політичної складової міжнародного права приділялося багато уваги, соціологія міжнародного права набувала популярності лише серед обмеженого кола науковців. На нашу думку, вивчення права крізь призму життя соціуму дозволяє розширити розуміння права без відриву від суспільства.